

Г41

3232p

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ГЕРЦОВСЬКА НАТАЛІЯ ОЛЕКСІВНА

УДК: 81-115: 81'373 (=111 + =161,2)

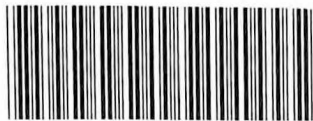
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ УСПІХУ ЯК СКЛАДОВА
КАТЕГОРИЗАЦІЇ І КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДІЙСНОСТІ
(на матеріалі англійської та української мов)

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Н. Герц

НБ НПУ

100097968

Київ – 2011

2981

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі англійської філології Державного вищого навчального закладу “Ужгородський національний університет”, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Фабіан Мирослава Петрівна,
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”,
завідувач кафедри англійської філології,
декан факультету романо-германської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Черниш Тетяна Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри полоністики

кандидат філологічних наук, доцент
Потапчук Світлана Сергіївна,
Рівненський інститут слов’янознавства
Київського славістичного університету,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
романо-германських мов

Захист відбудеться “11” жовтня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “8” вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню лексико-семантичного поля УСПХУ як складової категоризації і концептуалізації дійсності в свідомості носіїв англійської та української мов. У роботі виявлено спільні механізми процесу категоризації лексико-семантичного поля УСПХУ в зіставлених лінгвокультурах, а також відмінності в концептуалізації уявлень про УСПХ у стереотипному мисленні представників англійської та української етнокультур.

Сучасна когнітивна семантика характеризується новим вектором у вивченні процесів категоризації і концептуалізації явищ навколишньої дійсності, де вони співвідносяться як різновиди мисленнєво-мовленнєвої діяльності людини, сприяючи виокремленню мінімальних одиниць людського досвіду та їхньому об'єднанню у класи (І. Голубовська, С. Жаботинська, З. Попова, Й. Стернін, R. Jackendoff, G. Lafoff, J. Taylor).

Особливий інтерес лінгвістів зосереджено на зіставно-типологічному аналізі *концептів* як одиниць мислення в наївній картині світу різних народів (“чистий” – в англійській та українській мовах (С. Потапчук), “піар” – в англійській, українській та російській (Г. Ваніна), “шлях” – в англійській, французькій та українській (О. Пальчевська), “багатство” – в англійській, німецькій, українській та російській (О. Сурмач), “прекрасний / потворний” – в англійській та українській (Т. Семегін), “життя і смерть” – в українській та італійській (О. Близнюк), “дім і сім'я” – в російській, англійській і французькій (Т. Сорока), “краса” – в китайській та російській (А. Пак), “війна” – в англійській та російській (Л. Венедиктова), “подорож” – в німецькій і татарській (А. Кошенкова), “правда / істина / truth” – в російській та англійській (М. Агіснко). Окрім того, як складові наукової картини світу дослідники зіставляли *терміни* зі сфер мистецтва – в англійській та українській мовах (В. Старко), економіки – в українській та російській (Г. Пастернак), юриспруденції – в українській та англійській (А. Ляшук), лінгвістики – в українській та англійській (Л. Рогач), кібернетики – в англійській, українській та російській (Е. Брагіна), а також *соматизми* у сферах фізики, хімії, астрономії, ботаніки, анатомії, медицини, географії тощо в мовах романської і слов'янської груп (О. Государська).

Проте й досі нерозв'язаним залишається питання щодо первинності / вторинності процесів категоризації й концептуалізації світу, де перевагу в науковій дискусії віддають їхньому взаємозв'язку (О. Кубрякова, G. Austin, J. Bruner, J. Goodnow, G. Greenberg, R. Langacker, E. Tobach.), хоча й доводять те, що категоризація відображає рівень свідомості (М. Болдирев, І. Насталовська, E. Rosch, F. Ungerer, L. Wittgenstein), тим часом, як концептуалізація – рівень мислення (В. Карасик, А. Приходько, М. Скаб, M. Johnson, G. Lakoff). Окрему проблему становить ключовий момент цієї дискусії щодо спільного / відмінного членування дійсності представниками різних лінгвокультур за допомогою сегментів, квантів, фрагментів тощо (Н. Арутюнова, В. Манакин, Т. Радзівська, О. Тищенко, М. Фабіан, A. Wierzbicka).

Останнім часом актуалізувалися дослідження *лексико-семантичних полів* як фрагментів мовної картини світу, що відображають відповідні аспекти концептуальної картини світу, зокрема й *ментальних понять* як внутрішнього відображення повсякденної діяльності в свідомості людини (“чоловік і жінка” на матеріалі англійської та української мов (О. Бондаренко), “радість” – англійської та російської (О. Кір’якова), “добро” – англійської та української (Н. Іваненко), “Бог / God” – англійської та української (Т. Нікульшина).

Одним із таких понять є УСПХ, що вже підлягав науковому спостереженню, проте в одній лінгвокультурі: як складова *американської мрії* (К. Карпова), як компонент метафоричних моделей (А. Сніжко), у поєднанні з концептами *щастя* і *радість* в етноспецифічній картині світу українського народу (Н. Кулик). Оскільки УСПХ є культурно детермінованим ментальним поняттям, то на часі його зіставно-типологічне дослідження як складової категоризації та концептуалізації дійсності на матеріалі англійської й української мов.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена загальним спрямуванням лінгвістичних праць на вивчення проблем співвідношення мови і свідомості, мови і мислення, що набувають оновленої інтерпретації з позицій когнітивної семантики. Поєднання зіставно-типологічного і порівняльно-історичного підходів з лінгвокультурологічним аналізом до вивчення одного із ментальних понять, яким є УСПХ є необхідним для виявлення його закономірностей у процесах категоризації й концептуалізації дійсності представниками англійської та української лінгвокультур, а також відмінностей, пов’язаних із ціннісними стереотипами його сприйняття та осмислення носіями зіставлених мов.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт факультету романо-германської філології Державного вищого навчального закладу “Ужгородський національний університет” за напрямом “Англійська мова в її зв’язках з іншими мовами світу: прагмасемантичний, лінгвокультурологічний та дидактичний аспекти” (тему дисертації затверджено вченою радою Державного вищого навчального закладу “Ужгородський національний університет” – протокол № 6 від 27 червня 2007 р., перезатверджено вченою радою Державного вищого навчального закладу “Ужгородський національний університет” – протокол №12 від 25 листопада 2010 р. та спеціалізованою вченою радою К 26.053.15 – протокол № 4 від 12 квітня 2011 р.).

Метою дисертаційної роботи є встановлення структури лексико-семантичного поля УСПХУ як фрагменту категоризації та концептуалізації дійсності носіями англійської та української мов.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

– визначити теоретико-методологічні засади вивчення лексико-семантичного поля УСПХУ як складової категоризації та концептуалізації дійсності;

- розробити комплексну методику зіставно-типологічного аналізу лексико-семантичного поля УСПІХУ в англійській та українській мовах;
- виявити особливості семантичної структури лексем success / успіх в неблизькоспоріднених мовах;
- виокремити рубрики категоризованого досвіду лексико-семантичного поля УСПІХУ у свідомості носіїв зіставлюваних мов;
- встановити семний склад одиниць лексико-семантичних полів УСПІХУ як фрагментів концептуалізації дійсності носіями англійської та української мов;
- проаналізувати особливості системно-структурної організації лексико-семантичних полів УСПІХУ в досліджуваних мовах.

Об'єкт дослідження становлять лексико-семантичні поля УСПІХУ в англійській та українській мовах.

Предметом вивчення є засоби категоризації та концептуалізації лексико-семантичних полів УСПІХУ в зіставлюваних мовах.

Джерельною базою дисертації є: Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary (Електронний ресурс); English Thesaurus (D. Treffry); Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (ed. by M. Rundell); Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (A. Hombly); Oxford Collocations. Dictionary for Students of English (D. Lea); Oxford English Dictionary: in 12 vol. (ed. by J. Murray); Oxford Learner's Wordfinder Dictionary (H. Trappes-Lomax); Roget's Thesaurus (R. Dutch); The New American Roget's College Thesaurus in Dictionary Form (ed. by Ph. Morehead); The Barnhart Dictionary of Etymology (R. Barnhart); Modern Guide to Synonyms and Related Words (S. Hayakawa); Словник української мови: в 11 т. (за ред. І. Білодіда); Словник синонімів української мови: в 2 т. (за ред. А. Бурячка та ін.); Етимологический словарь русского языка: в 4 т. (М. Фасмер). Фактичний матеріал дисертації становлять 537 одиниць на позначення УСПІХУ (385 англ. та 152 укр.), у формулах тлумачення яких було виявлено 2864 семи: 2054 в англійській мові та 810 – в українській.

Методи дослідження. За допомогою *порівняльно-історичного методу* виявлено первісну семантичну структуру лексем успіх / success в англійській та українській мовах; *зіставно-типологічний метод* дозволив виявити закономірності та відмінності у семантиці слів на позначення УСПІХУ в обох мовах. На основі *методики компонентного аналізу* й елементів *концептуального аналізу* зіставлено семантичну структуру одиниць лексико-семантичного поля УСПІХУ як складової категоризації та концептуалізації дійсності у свідомості носіїв англійської та української мов; *методику формалізованого аналізу лексичної семантики* (процедура ступінчастої ідентифікації, математичні теорії множин та графів) застосовано для визначення ієрархії одиниць, побудови матриць та графів; *процедура кількісних підрахунків* – для зіставлення кількісних параметрів лексико-семантичних полів УСПІХУ як фрагментів мовних картин світу в англійській та українській мовах.

Наукова повизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі *уперше* встановлено різну генетичну основу лексем успіх / success в зіставлених мовах (латинську – в англійській мові та старослов'янську – в українській); спільні рубрики категоризованого досвіду поняття УСПІХУ у свідомості представників англійської та української лінгвокультур ('досягнення запланованого', 'ставлення до особи, що досягла УСПІХУ', 'об'єктивні фактори успішності (удача, шанс, доля)', 'якості, риси характеру успішної особи', 'негативна складова', 'визначення мети, намагання, намір', 'змагання, боротьба', 'достаток, матеріальне забезпечення'); спільну тенденцію до переваги лексем із середнім ступенем полісемії та монофункціональних сем в лексико-семантичних полях; *уперше* визначено дифузну структуру англійського лексико-семантичного поля УСПІХУ та компактну структуру українського, які складаються з ядра, ближньої, дальньої та крайньої периферії, основних центрів та мікроцентрів в обох мовах; етноспецифічні базові (здійснення запланованого та шанобливе ставлення – носії англійської мови; матеріальний достаток, нематеріальні винагороди, людські якості, що сприяють досягненню УСПІХУ – носії української) та периферійні (невдале звершення запланованого (англійське лексико-семантичне поле УСПІХУ) та націленість, результативність (українське лексико-семантичне поле УСПІХУ) ознаки успішності; різні види системних відношень у досліджуваних полях (дво-, три-, чотири-, п'ятиступінчасті опосередковані зв'язки між елементами поля в англійській мові та дво-, три-, чотириккомпонентні зв'язки – в українській лінгвокультурі).

Теоретичне значення дисертації пов'язане із поглибленням основних положень лексичної семантики (системно-структурна організація лексико-семантичних полів), когнітивної семантики (процеси й механізми категоризації та концептуалізації явищ навколишньої дійсності).

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у викладанні навчальних дисциплін: "Порівняльна типологія англійської та української мов" (розділ "Типологія лексичної системи"), "Загальне мовознавство" (розділ "Лексико-семантична система мови"), "Лексикологія англійської мови" (розділ "Семасіологія"), "Сучасна українська літературна мова" (розділ "Лексикологія"), "Лінгвокраїнознавство". Опрацьований фактичний матеріал може бути використаний при укладанні лінгвокраїнознавчих словників-довідників.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлено в доповідях на *чотирьох* міжнародних наукових конференціях: "Психолого-педагогічні чинники становлення особистості в поліетнічному середовищі" (Одеса–Мукачево, 2008), "Мова і культура" (Київ, 2008), "Сучасні дослідження з іноземної філології" (Ужгород, 2008), "Сучасні дослідження з іноземної філології" (Ужгород, 2010); на щорічних науково-звітних конференціях Ужгородського національного університету (2006–2011 рр.) та Мукачівського державного університету (2007–2009 рр.).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в *шести* статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаної літератури (202 найменування, з яких 34 – іноземними мовами), списку довідникової літератури (63 найменування). Повний обсяг дисертації – 206 сторінок, основний зміст викладено на 171 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми їхньої апробації й структуру роботи.

У **першому розділі** “**Теоретико-методологічні засади вивчення лексико-семантичного поля УСПІХУ як фрагменту категоризації та концептуалізації дійсності**” охарактеризовано принципи категоризації та концептуалізації дійсності, проаналізовано поняття лексико-семантичного поля (далі ЛСП) як фрагменту категоризації та концептуалізації дійсності, виявлено місце УСПІХУ в різних сферах гуманітарних знань, на основі методів формалізованого аналізу лексичної семантики розроблено методику зіставного дослідження ЛСП УСПІХУ в сучасних англійській та українській мовах.

У сучасній когнітивній лінгвістиці категоризація розглядається як найважливіша функція людської свідомості (G. Lakoff), що у процесі класифікації досвіду синтезує різноманіття відчуттів й об'єктивну багатоманітність форм матерії у певні рубрики (М. Скаб). Основою категоризації є оцінка (Н. Арутюнова, О. Вольф), яка уможливило певну класифікацію. Називаючи певну річ, суб'єкт мовленнєвої діяльності здійснює співвідношення ознак аналізованої речі з ознаками раніше зафіксованих у мові фрагментів дійсності. Використовуючи мову, людина категоризує досвід, отриманий із навколишнього світу (J. Taylor), однак установлення ідентичності або схожості об'єктів категоризації не завжди потребує мову як інструмент або виражається в мовній формі (О. Кубрякова). Категоризація відображає не випадковий розподіл явищ дійсності, а базується на когнітивних здібностях людського мозку: порівнянні, ототожненні, аналогії.

Процес категоризації тісно пов'язаний із процесом концептуалізації, оскільки обидва є різновидами мисленнєво-мовленнєвої діяльності (E. Tobach). Категоризація є концептуалізацією зовнішнього та внутрішнього світу людини відповідно до значущих характеристик її буття, однак наявність спільних рис у тлумаченні понять не дає підстав для їх ототожнення. Зокрема, в першу чергу процеси категоризації та концептуалізації різняться кінцевим результатом або метою діяльності. Концептуалізація спрямована на виокремлення певних

мінімальних одиниць людського досвіду, категоризація – на об'єднання одиниць, що виявляють подібність, у розряди (М. Бутиріна). Категоризація має на меті пояснити нове через уже відоме та структурувати картини світу шляхом узагальнення (О. Мельничук). Концептуалізація постає як мисленнєва діяльність, що йде в напрямку від предмета до думки, від думки (образу, “ментальної репрезентації” предмета) – до знака, що дає змогу здійснити опосередковану вказівку на предмет думки (А. Кравченко) за допомогою мовних структур, однією з яких є ЛСП.

Серед характеристик ЛСП виділяють: 1) утворення за принципом градування: в центрі сконцентровано високо детерміновані ознаки, на периферії – ознаки із високим рівнем варіативності (С. Денисова); 2) спільність інтегрального компонента значення за рахунок зв'язків з іншими полями, зумовленими універсаліями, специфікою етносвідомості й багатозначністю лексем (І. Арнольд, О. Селіванова); 3) смислову атракцію, цілісність, впорядкованість елементів, безперервність, довільність і розмитість меж (П. Денисов). Відтак, ЛСП визначають як зменшену модель лексико-семантичної системи мови, моночастиномовного, однорівневого, парадигматичного утворення лексем.

У реферованому дисертаційному дослідженні під ЛСП УСПХУ розуміємо сукупність лексичних одиниць англійської та української мов, об'єднаних спільністю змісту (містять вказівку на УСПХ у лексикографічних формулах тлумачення), формальних показників (належать до однієї частини мови – іменника) й відображають понятійну, предметну та функціональну подібність позначуваних явищ.

ЛСП УСПХУ в англійській та українській мовах властиві: системний характер відношень між лексичними одиницями всередині поля, наявність мікрополів в межах ЛСП УСПХУ, взаємозалежність та взаємозумовленість лексичних одиниць, відносна автономність елементів поля, безперервність позначуваного полем смислового простору, взаємозв'язок семантичних мікрополів / полів у лексичних системах.

УСПХ посідає особливе місце в етнокультурних системах англійської та української мов і виступає важливим об'єктом аналізу з таких міркувань: по-перше, позначувані ним реалії можна вважати культурними універсаліями; по-друге, УСПХ є метальним поняттям, що має особливу культурно-специфічну систему своєї структурної організації; по-третє, УСПХ є антропоцентричним поняттям, оскільки лише людина, що здатна здійснювати оцінну діяльність, може зрозуміти УСПХ та досягти його.

У семантиці слів, що наповнюють ЛСП УСПХУ англійської та української мов, фіксуються знання мовців про успішність, яка в досліджуваних національних культурах розкривається по-різному. Етимологічна основа лексем *success* / *успіх* містить інформацію про первісні семантичні ознаки успішності, що збереглися в семантиці слів на позначення УСПХУ в сучасних англійській та українській мовах (табл. 1).

Етимологія лексем *success* / успіх в англійській та українській мовах

SUCCESS	УСПІХ
<p>Англ. <i>success</i> (1537 р.) – result, outcome (результат, наслідок) від лат. <i>successus</i> – рух вперед, послідовність, щасливе звершення (“an advance, succession, happy outcome”) від <i>succedere</i> – “приходити після”, <i>naes successerunt</i> – “вдаватися, мати успіх”. У значенні “досягнення як бажане звершення” вперше зафіксовано в 1586 році, у значенні “досягнення високої позиції, багатства” – у 1885 році</p>	<p>Старослов. <i>успїєти</i> – вдалося зробити, що пов’язано із рос. <i>спеть, спею, спельїй, поспеть, успеть</i>, укр. <i>спіти, спію</i>, біл. <i>спець</i>, др. <i>спїти, спїю</i> “спішити, намагатися, сприяти”, стсл. <i>спїти, спїж</i>, болг. <i>спея</i>, сербохорв. <i>доспїєти, дбспїјем</i> “дозрівати, успівати, встигати”, словен. <i>spéti, spéjet</i> “спішити, збільшуватися, встигати”, чеш. <i>spéti</i> “спішити”, слов. <i>spiet’</i> – те саме пол. <i>spiać, spiał, spieje</i> “поспішати, настигати”, в.-луж. <i>spéc</i> “вдаватися”. Споріднено з лит. <i>spėti, spėju</i> “встигати, мати час, на дозвіллі, бути спроможним”, лтс. <i>spēt, spėju</i> “здолати, бути сильним, бути спроможним”; далі д.-інд. <i>sphāyatē</i> “процвітає, тучніє”, д.-в.-н. <i>spron</i> “вдаватися”, нов.-в.-н. <i>sich sputen</i> “поспішати”, лат. <i>spatium</i> “простір, протяжність”, <i>spēs</i> “очікування, надія”</p>

Для всебічного аналізу ЛСП УСПІХУ як складової категоризації та концептуалізації дійсності в англійській та українській мовах розроблено комплексну методичку, що складається з трьох основних етапів. На першому етапі встановлено лексичний та семний склад ЛСП УСПІХУ в англійській та українській мовах. На другому етапі на основі теорії множин побудовано модель системи семантичних відношень між словами на позначення УСПІХУ в англійській та українській мовах. Ця модель фіксує семантичні зв’язки між словами на позначення УСПІХУ у вигляді стовпчиків та рядків однакової довжини, де плюсом (+) представлено співвідношення слів та їхніх значень. Упорядкування списків формальних ознак і по вертикалі, і по горизонталі за спадною кількістю заповнених клітин у матриці сприяє максимальній концентрації слів в одному з її кутів і протиставленню цього кута протилежному по діагоналі як найменш заповненому. Місце кожного досліджуваного слова в матриці фіксоване, тому функціональне навантаження мають як заповнені, так і незаповнені клітини, а також віддаленість між словами та напрям їхнього розташування. На третьому етапі проведено зіставно-типологічний аналіз ЛСП УСПІХУ в англійській та українській мовах.

У другому розділі “Лексико-семантичне поле УСПХУ як складова категоризації дійсності носіями англійської та української мов” визначено ядро-периферійну структуру та здійснено компонентний аналіз ЛСП УСПХУ в англійській та українській мовах.

Тлумачення УСПХУ як культурно детермінованого феномена лексико-семантичної системи англійської та української мов свідчить про його антропоцентричну природу (“the fortune befalling to *anyone* in a particular situation” (те, що стається з *особою* у певній ситуації), “the attainment of an object according to *one’s* desire” (досягнення мети згідно з *чимось* бажанням) [Oxford English Dictionary, т. 10, с. 76–77], “визнання *чийхось* досягнень, захоплення з боку *осіб* іншої статі” [СУМ, т. 10, с. 493–494]). Власне у семантиці досліджуваного поняття наявна безпосередня вказівка на *особу* як *носія* УСПХУ.

Системно-структурна організація ЛСП УСПХУ англійської та української мов передбачає наявність ядерної та периферійної (ближньої, дальньої та крайньої) зон. Найчисельнішими зонами в англійському ЛСП УСПХУ є ближня та крайня периферії, тим часом в українському ЛСП УСПХУ – зона дальньої периферії. Найменш чисельними – ядерна зона в англійській мові та ближня периферія – в українській.

Базовими ознаками успішності в досліджуваних полях здійснення запланованого та шанобливе ставлення оточуючих до успішної людини (англійське ЛСП УСПХУ), матеріальний достаток, нематеріальні винагороди, об’єктивні обставини та відповідні людські якості, що сприяють досягненню УСПХУ (українське ЛСП УСПХУ).

Периферійна зона ЛСП УСПХУ в обох мовах представлена як позитивно (англ. *joy, optimism, pleasure, perfection, ease*; укр. *добробут, оптимізм, шанс, багатство*), так і негативно забарвленою лексикою (англ. *misfortune, infortune, mischief, mishap, mischance*; укр. *трагедія, програш, поразка, хиба, негода, недолік, песимізм*).

За розробленою методикою формалізованого аналізу лексичної семантики в досліджуваних полях виявлено ознаки дієвості (англ. *achievement, attainment, development, adventure, progress, coronation, consummation*; укр. *змагання, боротьба, розвиток, звершення, ризик*), результативності (англ. *result, profit, respect, benefit, prestige*; укр. *вінець, визнання, здобуток, ідеал, рекорд, добробут, шедевр*), націленості (англ. *purpose, education, ambition, aim, diligence*; укр. *бажання, зусилля, наполегливість, намагання*), непередбачуваності (англ. *fortune, lot, chance, luck*; укр. *випадок, доля, фортуна, удача, жереб, фатум*), емоційності (англ. *happiness, satisfaction, pleasure, joy, glory, solace, delight, admiration*; укр. *щастя, радість, втіха, надія, позитивність, торжество*), змагання (англ. *struggle, contest, emulation, conquest, competition*; укр. *боротьба, змагання, перемога, влада*), мінливості (англ. *ups-and-downs, opportunity, possibility, risk*; укр. *ризик, ймовірність, авантюра, авантюризм, компроміс*), можливості програшу (англ. *failure, dismal, deficiency, infortune, misfortune, unsuccess, unluckiness, mishap, mischance*; укр. *провал, невдача, поразка, недолік, негода, хиба, песимізм, біда, нещастя, трагедія*).

ЛСП УСПІХУ становить ієрархічну організацію слів англійської та української мов, що характеризується конкретними властивостями та ознаками. Елементи ЛСП УСПІХУ об'єднуються на основі відмінних та подібних лексичних значень, які співвідносяться зі спільними екстралінгвальними поняттями. Компонентами досліджуваних полів є: 'досягнення запланованого' (робота, професія, бізнес, спорт), 'ставлення до особи, що досягла УСПІХУ' (позитивні та негативні почуття та емоції), 'об'єктивні фактори успішності' (кохання, особисте та громадське життя), 'якості, риси характеру' (робота, кар'єра, спорт, особисте життя), 'негативна складова' (військова справа, політика, бізнес, кар'єра, робота, спорт, особисте життя), 'намагання, намір' (робота, кар'єра, спорт, особисте життя), 'змагання, боротьба' (громадське життя, військова справа, спорт, здоров'я), 'достаток, матеріальне забезпечення' (кар'єра, інвестування) (табл. 2).

Категоризуючи ЛСП УСПІХУ представники англійської та української етнокультур виділяють досягнення як найважливішу складову УСПІХУ (англ. 30 %, укр. 28 %). Представники української етнокультури більше, ніж представники англійської покладаються на удачу (англ. 17 %, укр. 12 %), а носії англійської мови важливішим вважають ставлення до себе оточуючих (англ. 21 %, укр. 9 %). Представники української лінгвокультури частіше, ніж представники англійської виділяють програш (англ. 13 %, укр. 9 % відповідно) як наслідок недосягнення УСПІХУ. Носії англійської мови (9 %) вище за українців (5 %) ставлять свої якості. Конкуренція, змагання, боротьба є важливішою умовою досягнення УСПІХУ для представників української етнокультури (11 %), ніж для представників англійської (6 %). Реалізація поставленої мети не становить ключового моменту успішності: 8 % – для українців та 7 % – для носіїв англійської мови. Фінансове становище як складова УСПІХУ відіграє важливішу роль для носіїв української мови (9 %), ніж англійської (6 %).

У третьому розділі **“Лексико-семантичне поле УСПІХУ як складова концептуалізації дійсності носіями англійської та української мов”** зіставлено лексичний та семний склад одиниць на позначення УСПІХУ, а також зовнішню та внутрішню структури ЛСП УСПІХУ в англійській та українській мовах, що дало змогу виявити національно-культурну специфіку успішності для носіїв досліджуваних мов.

ЛСП УСПІХУ в англійській та українській національних культурах мають як специфічні (зумовлені національним менталітетом та генетичним кодом мов), так і універсальні ознаки (генетичний код людини загалом, ментально-психологічні закони пізнання), на підставі яких проведено зіставно-типологічне дослідження ЛСП УСПІХУ як складової концептуалізації дійсності.

Типовим для розуміння УСПІХУ серед носіїв зіставлюваних мов є англ. *luck* – укр. *удача*; англ. *lot* – укр. *жереб*; англ. *masterpiece* – укр. *шедевр*; англ. *result* – укр. *результат*; англ. *joy* – укр. *радість*; англ. *fortune* – укр. *фортуна*. Специфічні риси УСПІХУ передаються лексичними одиницями *virtue*,

Рубрики категоризованого досвіду ЛСП УСПІХУ
носіями англійської та української мов

Рубрики категоризованого досвіду	Англійське ЛСП УСПІХУ	Українське ЛСП УСПІХУ	
Визначення мети, намагання, намір	<i>purpose, feat, effort, endeavour, aim, attempt</i>	7 % бажання, зусилля, намагання, ціль, мета, спроба	8 %
Якості, риси характеру успішної особи	<i>optimism, charism, merit, education, ability, maturity</i>	9 % наполегливість, гордість, авантюризм, компроміс, оптимізм	5 %
Змагання, боротьба	<i>competition, contest, victory, struggle, challenge</i>	6 % боротьба, змагання, рекорд, перемога, влада, ризик	11 %
Об'єктивні обставини успішності	<i>hap, case, accident, lot, destiny, luck, grace, adventure, chance</i>	12 % фортуна, доля, талан, везіння, збіг, випадок, шанс, фатум, жереб, заботони	17 %
Досягнення запланованого	<i>success, result, advantage, hit, development, triumph, wonder, growth, gain, culmination</i>	30 % успіх, вінець, лавр, тріумф, досягнення, рекорд, результат, наслідок, розвиток, досягнення	28 %
Ставлення до особи, що досягла УСПІХУ, її почуття	<i>esteem, respect, regard, satisfaction, happiness, felicity, glory, honour, joy</i>	21 % щастя, визнання, радість, торжество, задрість, злорадство	9 %
Достаток, матеріальне забезпечення	<i>affluence, enrichment, prosperity, well-being, profit, reward</i>	6 % достаток, процвітання, нагорода, благо, благодать, багатство, заможність	9 %
Негативна складова	<i>unsuccess, unluckiness, unfortune, misfortune, failure, want, dismal</i>	9 % поразка, програш, недолік, хиба, негода, песимізм, невдача, біда, нещастя, трагедія	13 %

maturity, advance, triumph, charism в англійській мові і *авантюра, авантюризм, благо, благодать, вінець* – в українській.

Зіставлення ЛСП УСПХУ в англійській та українській мовах свідчить про перевагу полісемічних іменників в англійській мові (20,9%), порівняно з українською (13,5%). До полісемантичних іменників відносимо такі, що мають більше семи пронумерованих значень і займають верхній лівий найзаповненіший кут матриці: англ. *fortune, hap, success, felicity, happiness*; укр. *щастя, успіх, фортуна, поступ, утіха, радість*.

Лексичні одиниці із середнім ступенем полісемії (від двох до шести пронумерованих значень), кількісно переважаючи в досліджуваному мовному матеріалі, займають середину матриць, розділяючи їх навпіл і є перехідною зоною між полісемічними і моносемічними іменниками, що має свою специфіку в кожній із досліджуваних мов. Указана група лексем містить як універсальні (англ. *chance, satisfaction*; укр. *здобуток, удача*), так і специфічні (англ. *education, ease, merit, maturity*; укр. *авантюра, гордість, фатум*) ознаки розкриття УСПХУ, його етапів (англ. *growth, gain, culmination, reward*; укр. *спроба, досягнення, звершення, перемога*), шляхів досягнення (англ. *competition, promotion, coup*; укр. *змагання, удача, везіння*) та результатів (англ. *solace, reputation, prestige*; укр. *тріумф, лавр, трофей*). Ці слова перебувають у семантичній близькості, демонструючи частковий збіг значень (англ. *consummation – accomplishment, achievement – attainment, unsuccess – unluckiness*; укр. *мета – ціль, програш – поразка*).

В українській мові іменники на позначення УСПХУ не розвивають багато значень, а для висвітлення нового явища частіше використовується нове слово. Моносемічні іменники зіставлених мов позначають матеріальну складову УСПХУ (англ. *affluence*; укр. *добробут, заможність, процвітання*), негативні складові успішності (англ. *deficiency, misfortune, unfortune*; укр. *злорадство, невдача*), незалежні обставини успішності (англ. *talisman*; укр. *амелут, талісман*).

Семний аналіз слів на позначення УСПХУ в обох мовах виявив, що багатофункціональність сем не лише визначає ступінь семантичної спорідненості парадигматично співвіднесених лексичних одиниць як частин цілого, а й забезпечує системну автономність, яка в зіставлених матрицях представлена семами, що не перетинаються. У процесі зіставлення семного складу виявляємо їхній частковий збіг у словах із високим (англ. ‘in phrases’ – укр. ‘у виразах’, англ. ‘success’ – укр. ‘успіх’, англ. ‘prosperity, well-being’ – укр. ‘достаток, багатство’, англ. ‘achievement, attainment’ – укр. ‘досягнення, здійснення’, англ. ‘good fortune’ – укр. ‘удача, фортуна’) та середнім (англ. ‘victory’ – укр. ‘перемога’, англ. ‘intention, attempt’ – укр. ‘намагання’, англ. ‘admiration, good name’ – укр. ‘громадське визнання, схвалення’) ступенем полісемії, однак монофункціональні семи істотно відмінні (англ. ‘function’, ‘meaning’, ‘of a woman’, ‘score’; укр. ‘урочистий вступ полководця’, ‘дослід’, ‘здобич’, ‘усвідомлена можливість невдачі, небезпеки’).

В українській мові іменники *успіх* та *удача* характеризуються спільними семами 'у виразах' та 'досягнення, здійснення', тоді як 'успіх', 'удача, фортуна', 'у множині', 'результат, наслідок, підсумок' є специфічними для кожного із зіставлених іменників. Спільна семантика іменників *радість*, *утіха* й *заздрість* виявляється підмножиною сем 'у виразах', 'почуття', однак відрізняється семами 'радість' та 'бажання, прагнення'. Іменники *щастя*, *фортуна* й *поступ* характеризуються підмножиною сем, що перетинаються: 'у виразах', 'успіх', 'досягнення, здійснення', 'удача, фортуна', 'доля, талан' та підмножиною сем, що не перетнулися: 'радість', 'достаток, багатство, забезпечення', 'стан' (*щастя*), 'майно, власність, цінності' (*фортуна*), 'розвиток, прогрес' (*поступ*) (табл. 5).

Таблиця 5

Фрагмент матриці ЛСП УСПІХУ сучасної української мови

	У виразах	Успіх	Досягнення, здійснення	Удача, фортуна	Почуття	Доля, талан	Радість	Об'єкт, джерело почуттів, ставлення	Достаток, багатство, забезпечення	Стан	У множині	Результат, наслідок, підсумок	Майно, власність, цінності	Розвиток, прогрес	Перемога	Бажання, прагнення
Щастя	+	+	+	+		+	+		+	+						
Успіх	+		+	+							+	+				
Фортуна	+	+		+		+							+			
Поступ	+	+	+											+		
Утіха	+				+		+									
Радість	+				+		+									
Тріумф	+	+													+	
Заздрість	+				+											+
Удача	+	+	+													

Зіставлені матриці, незважаючи на їх спільні властивості, є як кількісно, так і якісно різними. Це пояснюється неоднорідністю матеріалу, відмінністю структури лексики, ознак її узагальнення та конкретизації, зумовлених явищами синонімії, антонімії, полісемії тощо.

ЛСП УСПІХУ побудовано на основі теорії графів, що передбачає визначене місце кожного слова як елемента поля та наявність ієрархічних зв'язків і відношень між ними. Ці зв'язки та відношення впливають на розкриття семантики досліджуваних слів, а відстань між ними характеризує їхню близькість чи віддаленість і позначається дугами, що не перетинаються (рис. 1, 2).

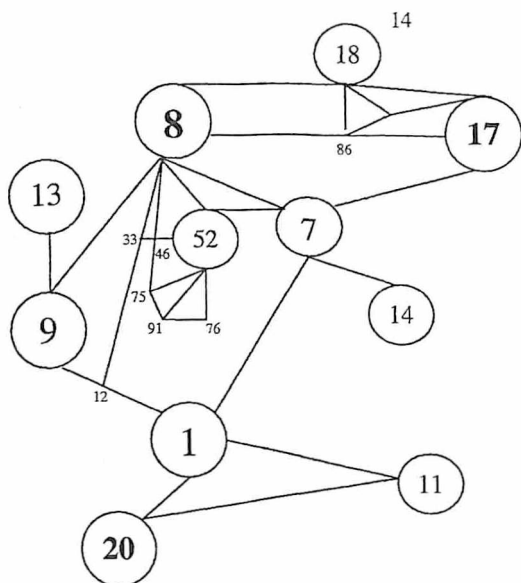

Рис. 1. Фрагмент графа ЛСП УСПХУ в англійській мові:

1) *fortune*; 7) *result*; 8) *success*; 9) *felicity*; 11) *case*; 12) *advance*; 13) *joy*; 14) *glory*; 17) *triumph*; 18) *luck*; 20) *accident*; 33) *coup*; 46) *possibility*; 52) *failure*; 75) *unsuccess*; 76) *unluckiness*; 86) *attainment*; 91) *deficiency*.

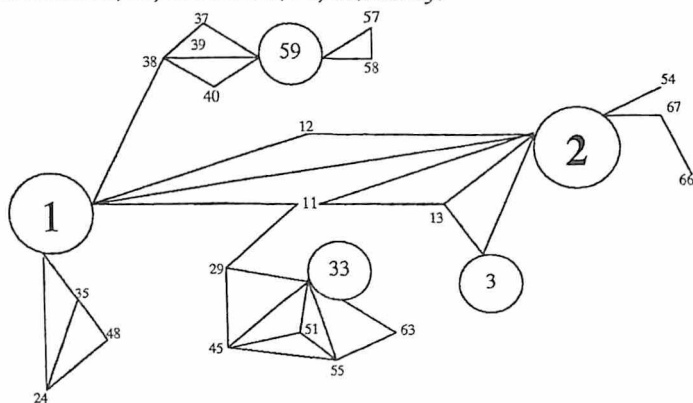

Рис. 2. Фрагмент графа ЛСП УСПХУ в українській мові:

1) *щастя*; 2) *успіх*; 3) *вінець*; 11) *благо*; 12) *тріумф*; 13) *лавр*; 24) *талан*; 29) *везіння*; 33) *розвиток*; 35) *доля*; 37) *трагедія*; 38) *програш*; 39) *поразка*; 40) *нещастя*; 45) *авантюра*; 48) *жереб*; 51) *удосконалення*; 54) *визнання*; 55) *намагання*; 57) *хиба*; 58) *негода*; 59) *недолік*; 63) *процвітання*; 66) *песимізм*; 67) *оптимізм*.

Досліджувані поля належать до поліцентричного типу і базуються на сукупності засобів, які не утворюють гомогенної системи. У складі англійського ЛСП УСПХУ виділено основні центри *accident, success, advantage, triumph, effort* та мікроцентри *fortune, result, felicity, joy, luck, benefit, mischief, failure, lot, case, hit, happiness, feat, enjoyment, pleasure, education, solace, enrichment*, що грунують навколо себе елементи. Англійське ЛСП УСПХУ є полем розсіяної, дифузної структури, де мікрополя утворюють сукупності елементів, порівняно незалежного характеру, що формують доволі відкриту периферію (див. рис. 1).

У структурі українського ЛСП УСПХУ виділено основні центри *щастя, торжество, успіх*, а також мікрополя з відповідними мікроцентрами: *вінець, фортуна, заздрість, розвиток, недолік*. Українське ЛСП УСПХУ має компактну поліцентричну структуру із чітко вираженими центрами (див. рис. 2).

В англійському ЛСП УСПХУ переважають багатокomпонентні (дво-, три-, чотири-, п'яти- і більше ступінчасті) опосередковані зв'язки між елементами: *development – benefit – hap – case – accident – advantage – chance; ease – enjoyment – hit – smash – feat – diligence*. В українському ЛСП УСПХУ наявна не настільки (дво-, три-, чотирикomпонентні зв'язки) широко розгалужена система зв'язків між елементами: *щастя – доля – жереб – талан; успіх – вінець – лавр*.

Етноспецифічні ознаки, властиві носіям англійської мови передаються семантикою іменників *virtue, maturity, advance, triumph, charism, education, congratulation*. Для експлікації УСПХУ українці використовують лексичні одиниці *авантюра, авантюризм, благо, благодать, вінець, лавр, забобони, злорадство, заздрість*.

У процесі концептуалізації ЛСП УСПХУ носіями англійської та української мов наявні відмінності, що пояснюються різним менталітетом, історичною долею, ставленням до себе, розумінням свого місця в суспільстві носіями двох мов. Сприйняття світу безпосередньо залежить від мови, якою розмовляють її носії.

Прагнення представників англomовної етнокультури керувати своїм життям, визначати шлях до перемоги проявляється у виборі лексики, багатой на позначення УСПХУ, перемоги, вершини, досягнення, наприклад, *achievement, victory, triumph, winner, wonder*.

Для українців, що не так схильні покладатися на себе, є характерним уживання меншої кількості лексики на позначення УСПХ, однак більшої кількості слів із негативною конотацією як, наприклад, *хиба, забобони, заздрість, злорадство, компроміс, негода, поступ*, які, зазвичай, не характерні для ЛСП УСПХУ сучасної англійської мови. Тут негативно забарвлена лексика (іменники на позначення невдачі, неуспіху, провалу) сконцентрована переважно в зоні крайньої периферії ЛСП УСПХУ. Українська мова не демонструє такої чіткої сконцентрованості мовного матеріалу за позитивним / негативним забарвленням в окремих зонах: ці іменники знаходимо з-поміж іменників, що належать як до ближньої, дальньої, так і до крайньої периферії.

Загальні результати дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) категоризація та концептуалізація ЛСП УСПХУ відображають спільні закономірності та відмінності у свідомості та мисленні носіїв англійської та української мов; 2) УСПХ належить до тих ментальних антропоцентричних понять, що займають важливе місце в етнокультурній системі англійської та української мов; 3) ЛСП УСПХУ сучасних англійської та української мов має визначену системно-структурну організацію; 4) ЛСП УСПХУ виступає специфічним засобом позначення та характеристики людини, її місця, ролі й статусу в суспільстві; 5) репрезентація УСПХУ виражається через семантику іменників, їхнє розташування в ЛСП, типи зв'язків між елементами поля.

Запропонована комплексна методика виявилася ефективною у визначенні спільних закономірностей та відмінностей у процесах категоризації та концептуалізації ЛСП УСПХУ в англійській та українській мовах. Досліджувані поля представлені іменниками, у формулах тлумачення яких експліцитно або імпліцитно передається поняття УСПХУ. Польовий підхід дозволив розкрити системні зв'язки та типи відношень між елементами ЛСП, визначити його внутрішню системно-структурну організацію в неспоріднених мовах.

Аналіз ядерних зон засвідчує, що семантичне наповнення досліджуваних ЛСП є етимологічно обґрунтованим і сягає латинських (в англійській мові) та старослов'янських (в українській) коренів: вказівку на *рух вперед, послідовність, щасливе звершення досягнення як бажане звершення, досягнення високої позиції, багатства* знаходимо в семантиці ядерних лексем ЛСП УСПХУ англійської мови, а значення *вдалося зробити, встигати процвітати, поспішати, надіятися, очікувати* збагачують тлумачення українських іменників.

Категоризуючи ЛСП УСПХУ носії англійської та української мов виділяють такі рубрики знань: 'досягнення запланованого', 'ставлення до особи, що досягла УСПХУ', 'об'єктивні фактори успішності (удача, шанс, доля)', 'якості, риси характеру успішної особи', 'негативна складова', 'визначення мети, намагання, намір', 'змагання, боротьба', 'достаток, матеріальне забезпечення'.

Зіставлювані матриці англо- та україномовного матеріалу, незважаючи на їхні спільні властивості, виступають як кількісно, так і якісно різними. Нерівномірність заповнення матриць є закономірним явищем, причини якого – неоднорідність мовного матеріалу за формою і змістом, відмінність структури лексики, ознак її узагальнення та конкретизації, зумовлених явищами синонімії, антонімії, полісемії, фразеології тощо.

ЛСП УСПХУ в англійській мові має дифузну структуру, а в українській – компактну, що складаються з ядра (англ. 19,2 %, укр. 23,5 %), ближньої (англ. 27,3 %, укр. 16,2 %), дальньої (англ. 26,2 %, укр. 38,2 %) та крайньої (англ. 27,3 %, укр. 22,1 %) периферії, основних центрів (англ. 5, укр. 3) та мікроцентрів (англ. 19, укр. 5).

В зіставлених ЛСП виявлено спільну тенденцію до переваги лексем із середнім ступенем полісемії (англ. 65,8 %, укр. 67,5 %) та монофункціональних сем (англ. 48 %, укр. 58 %); однак, явище полісемії є характернішим для англійського ЛСП УСПХУ (англ. 20,9 %, укр. 13,5 %), а моносемії – для українського (англ. 13,3 %, укр. 19 %).

Етноспецифічні базові (здійснення запланованого та шанобливе ставлення – носії англійської мови; матеріальний достаток, нематеріальні винагороди, людські якості, що сприяють досягненню УСПХУ – носії української) та периферійні (невдале звернення запланованого (англійське лексико-семантичне поле УСПХУ) та націленість, результативність (українське лексико-семантичне поле УСПХУ) ознаки успішності.

У структурі зіставлених полів відзначаємо наявність як безпосередніх, так і опосередкованих зв'язків між елементами поля. Безпосередні зв'язки виявляються через прямі неперервні відношення між елементами поля; опосередковані, будучи структурно складнішими утвореннями, постають у вигляді дво-, три-, чотири- й більше ступінчастих зв'язків. У досліджуваних полях синонімічні відношення переважають над антонімічними.

Перспективами подальших досліджень є зіставлення мовних та мовленнєвих засобів провяу УСПХУ на матеріалі інших мов.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Герцовська-Вайнагі Н. О. Системно-структурна організація концепту “успіх” в сучасній англійській мові / Н. О. Герцовська-Вайнагі // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць. – Ужгород : ТзОВ “Папірус – Ф”, 2008. – Вип. 6. – С. 252–264.
2. Герцовська-Вайнагі Н. О. Національна специфіка концепту “успіх” у сучасній англійській мові / Н. О. Герцовська-Вайнагі // Нова Філологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 34. – С. 41–45.
3. Герцовська-Вайнагі Н. О. Концепт “успіх” в англійській мові : когнітивний та прагматичний аспекти / Н. О. Герцовська-Вайнагі // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11, т. XI (123). – С. 94–101.
4. Герцовська-Вайнагі Н. О. Зіставний лексико-семантичний аналіз слів на позначення УСПХУ в англійській та українській мовах / Н. О. Герцовська-Вайнагі // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць. – Ужгород : ТзОВ “Папірус – Ф”, 2009. – Вип. 7. – С. 69–75.
5. Герцовська-Вайнагі Н. О. УСПХУ як складова частина культури носіїв англійської мови / Н. О. Герцовська-Вайнагі // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць. – Ужгород : ТИМΠΑНИ, 2010. – Вип. 8. – С. 99–104.
6. Hertsovska-Vaynahiy N. Success as a Result and Important Component in Foreign Language Teaching / Hertsovska-Vaynahiy N. // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – Вип. 21. – С. 292–298.

АНОТАЦІЇ

Герцовська Н. О. Лексико-семантичне поле УСПХУ як складова категоризації та концептуалізації дійсності (на матеріалі англійської та української мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2011.

У дисертації запропоновано новий підхід до порівняльно-історичного й зіставно-типологічного дослідження лексико-семантичного поля УСПХУ як складової категоризації та концептуалізації дійсності в англійській та українській мовах; розроблено методичку лексичного та семного аналізу одиниць на позначення УСПХУ в досліджуваних мовах; визначено національно-культурну специфіку лексико-семантичного поля УСПХУ у зіставному аспекті; визначено місце кожного з елементів лексико-семантичних полів досліджуваних мов та типи зв'язків між ними; зіставлено системно-структурну організацію лексико-семантичного поля УСПХУ в англійській та українській мовах.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексичний аналіз, семний аналіз, національно-культурна специфіка, елементи поля, типи зв'язків, системно-структурна організація, категоризація, концептуалізація.

Герцовская Н. А. Лексико-семантическое поле УСПЕХА как составляющая категоризации и концептуализации действительности (на материале английского и украинского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2011.

Диссертация посвящена сравнительно-типологическому исследованию лексико-семантического поля УСПЕХА как составляющей категоризации и концептуализации действительности в английском и украинском языках. В работе охарактеризирована системно-структурная организация лексического и семного состава слов, обозначающих УСПЕХ в английском и украинском языках; определены место, роль и специфика УСПЕХА и его компонентов в сознании и мышлении носителей сопоставляемых языков; установлены типы связей между элементами и микрополями в лексико-семантическом поле УСПЕХА в английском и украинском языках. Комплексное лексико-семантическое исследование лексико-семантического поля УСПЕХА как составляющей категоризации и концептуализации действительности в английском и украинском языках проводится впервые.

Сравнительно-типологическое изучение единиц, обозначающих УСПЕХ, раскрыло общие и различные свойства в процессах категоризации

и концептуализации лексико-семантического поля УСПЕХА представителями английской и украинской этнокультур.

В процессе категоризации лексико-семантического поля УСПЕХА представители сопоставляемых лингвокультур выделяют общие рубрики знаний, связанные с успехом: ‘достижение запланированного’, ‘определённое чувство, отношение к успешной особе’, ‘удача, шанс, судьба’, ‘определённое качество, свойство успешной особы’, ‘негативная составляющая, проигрыш’, ‘стремление, намерение, цель’, ‘соревнование, борьба’, ‘благополучие, материальное обеспечение.’

Отличия в концептуализации лексико-семантического поля УСПЕХА отмечены в разном лексическом и семном наполнении, а также во внутренней и внешней организациях сопоставляемых полей.

Таким образом, представление об УСПЕХЕ у представителей английской и украинской лингвокультур ассоциируется с достижением определённого материального и социального уровня, славой, благополучием, признанием, наградой. Различия в понимании исследуемого понятия отмечены, прежде всего, в количестве существительных на обозначение УСПЕХА: 385 единиц в английском и 152 – в украинском языках.

Представители англоязычной этнокультуры под УСПЕХОМ понимают достижение цели и соответственного отношения к себе окружающих посредством удачи, собственных заслуг, при вероятности проигрыша, соперничества и материального достатка. Специфические национально-языковые понятия в понимании УСПЕХА передаются такими лексемами и их значениями: *education, merit, diligence*, которые доказывают важность старания, учения как залога УСПЕХА; переменчивость судьбы и непостоянность УСПЕХА для англичан выражается семантикой слов *ups-and-downs* и *adventure*; лексемы *masterpiece, hit, smash, sensation, coronation* указывают на высокую оценку успешного человека / предмета.

Для носителей украинского языка УСПЕХ – это достижение, объединённое с удачей и возможностью проигрыша, наличие соперничества, важность материального благополучия и почётное отношение к себе окружающих. Для украинцев конечная цель отличается от первично поставленной задачи, а личные качества не всегда являются залогом УСПЕХА. Национально-культурные особенности понимания УСПЕХА отображены в лексемах *авантюра, авантюризм, компроміс, поступ, лавр, благо, благодать, фатум, забобони, заздрість*, а также их значениях.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, лексический анализ, семный анализ, национально-культурная специфика, элементы поля, типы отношений, системно-структурная организация, категоризация, концептуализация.

Hertsovska N. O. Lexical and semantic field of SUCCESS as a constituent of categorization and conceptualization of reality (on the material of the English and Ukrainian languages). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – M. P. Drahomanov National Teacher Training University, Kyiv, 2011.

The thesis suggests a new approach to comparative and historical, contrastive and typological study of the lexical and semantic field of SUCCESS in English and Ukrainian as a constituent of categorization and conceptualization of reality; the methods of lexical and seme analyses of the nouns denoting SUCCESS in the languages under comparison have been worked out; national and cultural peculiarities of lexical and semantic field of SUCCESS in comparative aspect have been defined, as well as the position of each element and the types of relations between them in the lexical and semantic fields of SUCCESS in English and Ukrainian; the structure and configuration of the lexical and semantic fields of SUCCESS in the distantly related languages have been compared.

Key words: lexical and semantic field, lexical analysis, seme analysis, national and cultural specific character, elements of fields, types of relations, systemic and structural configuration, categorization, conceptualization.

Підписано до друку 05.09.2011 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 29.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77

